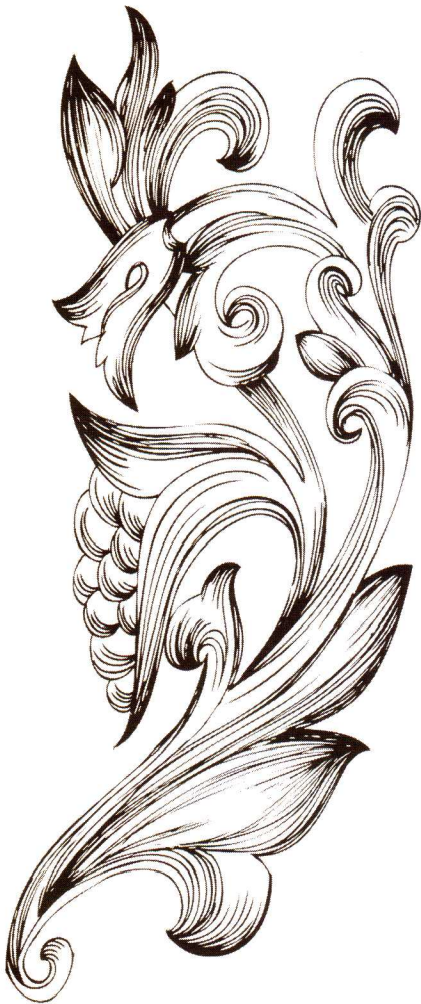

УКРАЇНСЬКА мова і література в школі

№ 5 2014

У НОМЕРІ:

- ✓ Методичні рекомендації щодо вивчення української мови і літератури у 2014-2015 навчальному році
- ✓ Методи формування правописної компетентності учнів основної школи
- ✓ Вивчення календарно-обрядових пісень на уроках української літератури
- ✓ Культура професійного мовлення як складник педагогічної культури вчителя
- ✓ Феномен українського шістдесятництва

Мова і література в закладах нового типу та ВНЗ

КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ

Світлана ДУБОВИК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової освіти
та методик гуманітарних дисциплін
Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

УДК 378.147:811.161.2

У статті розглядаються питання щодо формування культури професійного мовлення як одного з найважливіших складників педагогічної культури вчителя; деталізовано комунікативні якості професійного мовлення педагога. Проблема формування культури професійного мовлення розглядається в таких основних аспектах: нормативність, адекватність, естетичність, поліфункціональність мовлення. Вимоги до комунікативних якостей професійного мовлення вчителя зумовлені насамперед функціями, які воно виконує в педагогічній діяльності: комунікативну, психологічну, пізнавальну, організаційну. Визначено основні комунікативні якості культури професійного мовлення вчителя: змістовність, доречність, доступність, правильність, чистота, точність, логічність, багатство, виразність.

Ключові слова: професійне мовлення, культура професійного мовлення, комунікативні якості професійного мовлення.

Постановка проблеми. Нові пріоритети й цінності розвитку українського суспільства в контексті сучасності, інтеграція України у світовий та європейський освітній простір зумовлюють зростання національної самосвідомості, підвищення вимог до культури стосунків між людьми, пробудження громадського інтересу до нормативних статусів культури мовлення й культури спілкування.

Відповідно актуалізується проблема формування мовленнєвої культури особистості як своєрідного індексу людського потенціалу та його цілісної гуманістичної спрямованості, інтегративного показника якісно зрілого прояву індивідуальності й унікальної неповторності людини, засвоєння суспільного досвіду й реалізації соціальних ролей.

Культура мовлення має важливе значення для життєдіяльності суспільства і функціонування мови. Вона є одним із важливих засобів організації продуктивного міжособистісного спілкування, що виконує як на суспільному, так і на індивідуальному рівнях гуманістичну функцію регуляції комунікативних процесів.

Саме в ній найпомітніше виявляються стан загальної культури, моральні цінності, етичні орієнтації, цивілізованість суспільства, що сприяє адекватному прояву моральних почуттів людини, забезпечує психологічний комфорт спілкування, викликає відповідну повагу і ввічливість у співрозмовника [1].

У суспільстві існує потреба в конкурентоздатних, висококультурних і комунікативно компетентних учителях нової генерації, які володіють культурою професійного мовлення, здатні ефективно спілкуватися в різних життєвих ситуаціях та, крім цього, професійно компетентні в процесі розвитку мовленнєвих умінь і навичок молодших школярів.

Культура професійного мовлення є важливим складником професіограми педагога. Вона передбачає усвідомлене сприйняття мови як засобу не лише комунікації, а й пізнання, репрезентації (називання) об'єктів дійсності й змісту думки, як способу звернення до адресата, встановлення з ним контакту, вираження волі мовця, почуттів і емоцій, творення образу світу й людини.

Володіння культурою професійного мовлення означає засвоєння професійно зорієнтованого синтезу граматичних норм і варіантів слововживання, синтаксичних організацій фрази, побудови текстів, що забезпечують мовне (усне й писемне) оформлення процесу та результатів праці у професійній діяльності [6].

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення й аналіз наукових праць із філософії, соціології, психології, психолінгвістики, лінгвістики, дидактики, лінгводидактики засвідчують, що в теорії й практиці навчання мови в центрі уваги дослідників були такі аспекти досліджуваної проблеми, як:

— теоретичні й методичні основи формування висококультурної особистості сучасного фахівця (Арнольдов А., Буєва Л., Гриньова М., Кармін А., Круглова Л., Луцька І., Маслов В., Настенко Л., Новикова О., Попова О., Розін Р., Рождественський Ю., Сердюк Н., Соколов Е., Тарасенко Г., Ханова О. та ін.);

— дослідження мови як системи мовних явищ, природа мовлення, спілкування й комунікації, сутність комунікативного акту, культури мовлення (Абрамович С., Антоненко-Давидович Б., Арутюнова Н.,

Бабич Н., Бацевич Ф., Бенвенист Е., Білецький О., Білодід І., Булаховський Л., Буслаєв Ф., Виноградов В., Вихованець І.Р., Гвоздев О., Головін Б., Жовтобрюх М., Єрмоленко С., Колшанський Г., Львов М., Мацько Л., Плющ М., Радевич-Винницький Я., Русанівський В., Хомський М., Шахматов О.);

— лінгводидактичні основи навчання української мови, мовна освіта й мовленнєвий розвиток особистості (Бакум З., Біляєв О., Богущ А., Варзацька Л., Вашуленко М., Голобородько Є., Горошкіна О., Донченко Т., Дроздова І., Караман О., Караман С., Кононенко В., Лобчук О., Мацько Л., Мельничайко В., Михайловська Г., Онищук В., Паламар Л., Пашківська Н., Пентиліук М., Плиско К., Семенов О., Симоненко Т., Скуратівський Л., Стельмахович М., Хом'як І., Хорошківська О., Шелехова Г., Шкільник М., Шкуратяна Н. та ін.).

Незважаючи на значну зацікавленість сучасних дослідників проблемою розвитку комунікативної компетентності, не до кінця з'ясованим залишається питання формування культури професійного мовлення в педагогів. Зокрема, нагального подолання потребують суперечності між вимогами сучасного суспільства щодо культури професійного мовлення вчителів і реальним рівнем їхньої комунікативної компетентності.

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних аспектів проблеми формування культури професійного мовлення педагога, у розкритті необхідності розвитку мовленнєвої культури як одного з найважливіших складників загальної культури вчителя.

Виклад основного матеріалу статті. Професійне мовлення — це процес, спрямований на оптимальне розв'язання конкретних педагогічних завдань і на досягнення методів виховання особистості учня в цілому; вид діяльності людей окремої галузі знань, що знаходить вияв у користуванні мовою конкретної галузі в усній та писемній формах і формується під час удосконалення мовленнєвої діяльності, основу структури якої становить мовленнєва ситуація, а її кінцевим результатом є дискурс; володіння нормами літературної мови, фаховою термінологією й стандартизованими мовленнєвими конструкціями певної галузі (медичної), здібність використовувати мовні засоби відповідно до мети й ситуації спілкування; спілкування певної професійної групи людей, лексика яких спирається на професіоналізми фахового призначення [4].

Вищим рівнем професійного мовлення є його культура. Культура професійного мовлення має національне й соціальне значення: вона забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, ефективно здійснення всіх функцій мови, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства загалом.

Проблема формування культури професійного мовлення розглядається в таких основних аспектах: нормативність, адекватність, естетичність, поліфункціональність мовлення.

Нормативність — це дотримання правил усного й писемного мовлення: правильне наголошування, інтонавання, слововживання, будова речень, діалогу, тексту; норм мовленнєвого етикету (уміння уважно, з цікавістю слухати співрозмовників, нікого не перебиваючи, тактовно включатися в розмову, докладно й зрозуміло висловлюватися).

Мова наша багата, їй властива розвинена синоніміка й варіантність на фонетичному, лексичному й гра-

матичному рівнях. Завдання вчителя — розвинути в собі здатність оптимального вибору мовних засобів відповідно до предмета розмови, співробітника, мовленнєвої ситуації. Уміє слухати себе та інших з погляду нормативності. Будь вдячний тому, хто виправляє твої мовленнєві помилки. Свої ж зауваження, поради та рекомендації іншим роби тактовно, делікатно.

Естетичність професійного мовлення — оптимальний добір та організація відповідно до комунікативних умов і завдань самого змісту, оптимальне мовне оформлення змісту, гармонія й цілісність тексту, якісність його зовнішнього оформлення у письмовій формі й виконання в усній [5].

Вимоги до комунікативних якостей професійного мовлення вчителя зумовлені насамперед функціями, які воно виконує в педагогічній діяльності:

а) *комунікативну* — встановлення та регуляція взаємовідносин між учителем і учнями, забезпечення гуманістичної спрямованості розвитку учнів;

б) *психологічну* — створення умов для забезпечення психологічної свободи учня, прояву індивідуальної своєрідності його особистості; зняття соціальних затисків, які заважають цьому;

в) *пізнавальну* — забезпечення повноцінного сприймання навчальної інформації учнями, формування в них особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до знань;

г) *організаційну* — забезпечення раціональної організації навчально-практичної діяльності учнів [2].

Детально розглянемо основні комунікативні якості професійного мовлення вчителя.

Змістовність. Ця комунікативна ознака професійного мовлення пов'язана з когнітивною діяльністю мовця (адресанта). Беручи до уваги найважливіші принципи спілкування, мовець повинен кожне положення розкрити з тією мірою повноти, яка необхідна конкретному адресату (конкретній аудиторії). При цьому змістова частина повідомлення має бути чітко підпорядкована основній стратегічній темі (основній думці) [3].

Змістовий компонент мовлення слід оцінювати за результатом впливу: *Якою мірою збагачує слухача? Збагачує духовно, новими ідеями чи новими знаннями чи підбадьорює слухача, закликає до дій?*

Змістовність професійного мовлення можлива в тому разі, коли адресант говорить (або пише) лише про те, що добре йому відоме, спираючись на пораду «не говори зайвого».

Доречність. Потреба стилістичної доречності, тобто відповідності вибраних засобів у межах функціонального стилю необхідна для побудови висловлювання. Це ознака культури професійного мовлення, яка організує його точність, логічність, виразність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають меті, змісту, умовам, характеру повідомлення й ситуації спілкування.

Навички доречного мовлення можна виробити за таких умов: якщо усвідомити необхідність корегувати мовлення щодо його доречності; якщо володіти культурою мовлення й культурою спілкування за допомогою мови; якщо мати високу загальну культуру і якщо норми етики будуть переконанням, а ввічливість, доброзичливість, терплячість і терпимість до чужих вад, повага до людей — органічними почуттями, а не правилами поведінки; якщо засвоїти мову як «живу схо-

ванку людського духу» і берегти її — цей народний скарб.

Доступність. Це комунікативна якість професійного мовлення, яка означає здатність цієї форми мови бути зрозумілою комунікантам, полегшувати сприйняття вираженої інформації; відповідність повідомлення комунікативній сприйнятливості. Таким чином, доступність передбачає таку побудову мовлення, за якої рівень складності мови і в термінологічному, і в змістовому, і в структурному розумінні відповідні інтелектуальному рівню адресата.

Правильність. Правильність мовлення — це дотримання закріплених у літературній мові норм. Під літературною нормою розуміють прийняті в суспільно-мовленнєвій практиці освічених людей правила вимови звуків, наголошення слів, словотворення й слововживання, будови синтаксичних конструкцій. За дотриманням чи недотриманням узвичаєних норм усне мовлення оцінюється як правильне або неправильне [7].

Чистота. Чистота професійного мовлення виявляється у трьох основних аспектах: в орфоєпії — правильна літературно-нормативна вимова, відсутність інтерферентних явищ, так званого акценту; у слововживанні — відсутність позалітературних елементів: діалектизмів, вульгаризмів, канцеляризмів, штампів, слів-паразитів; в інтонаційному аспекті — відповідність інтонації змісту та експресії висловлення, відсутність брутальних, лайливих, лицемірних ноток.

Точність. Точність мовлення — це необхідна умова його адекватного й повного розуміння. Точним вважають таке мовлення, у якому значення слів і словосполучень, ужитих у ньому, повністю співвідносяться зі смисловою й предметною сторонами мовлення. Прагнуть до точності мовлення, учитель турбується про те, щоб його завжди розуміли правильно.

Логічність. Це комунікативна якість професійного мовлення, характеристика структури тексту, його організації, взаємодія «трьох логік»: логіки дійсності, логіки думки, логіки мовного вираження. Таким чином, логічність як ознака культури професійного мовлення формується на рівні «мислення — мова — мовлення» і залежить від ступеня володіння прийомами розумової діяльності, знання законів логіки й ґрунтується на знаннях об'єктивної реальної дійсності, тобто перебуває в тісному зв'язку з точністю.

Багатство. Різноманітність і багатство мови розширює можливості для передачі відтінків думок та почуттів, забезпечує естетичну сторону мовлення. Таким чином, багатство мови — якість, яка свідчить про певний рівень мовленнєвої майстерності, про свідоме прагнення урізноманітнити своє мовлення використанням різних мовних і мовленнєвих засобів. Рівень лексичного багатства мови вчителя визначається знанням різних шарів лексики (нейтральної, емоційно-оцінної, синонімів, антонімів, фразеологізмів) і, що ще найважливіше, умінням використовувати ці знання.

Виразність. Це комунікативна якість професійного мовлення, яка привертає увагу слухача, читача своєю формою, логічним або емоційним підкресленням. Виразним є таке мовлення, у якому вираження власного ставлення до предмета чи явища відповідає комунікативній ситуації, а мова загалом оцінюється як вдала й ефективна. Виразне мовлення завжди емоцій-

не, образне, насичене різноманітними поетичними засобами, багате додатковими відтінками значень [8].

Висновки. Основою успішної професійної діяльності вчителя є його культура мовлення, що ґрунтується на загальній культурі особистості, моральних поглядах, переконаннях. Від стійкості їх і міцності залежить рівень культури спілкування, уміння правильно її використовувати як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті.

Рівень культури професійного мовлення можна підвищити за умови неперервного навчання. Справжній учитель — це завжди учень. Потрібно постійно збагачувати й оновлювати власні знання з предмета, вдосконалювати мовлення, підвищувати його культуру. Як правило, гарне мовлення свідчить про високий рівень культури мовця й тому робить спілкування більш ефективним.

Висока культура професійного мовлення є передумовою формування духовної культури, досягнення успіху в кар'єрному зростанні, збагачення власної культури спілкування й розвитку комунікативних якостей мовлення. Культура професійного мовлення становить основу загальної культури вчителя, яка забезпечує якість освіти, що відповідає вимогам часу.

В статтє рассматриваются вопросы, связанные с проблемой формирования культуры профессиональной речи как одной из важных составляющих педагогической культуры учителя; детализированы коммуникативные качества профессиональной речи педагога. Проблема формирования культуры профессиональной речи рассматривается в таких основных аспектах, как нормативность, адекватность, эстетичность, полифункциональность речи. Требования к коммуникативным качествам профессиональной речи учителя обусловлены в первую очередь функциями, которые она выполняет в педагогической деятельности: коммуникативную, психологическую, познавательную, организационную. В статтє выделены основные коммуникативные качества профессиональной речи учителя: содержательность, целесообразность, доступность, правильность, чистота, точность, логичность, богатство, выразительность.

Ключевые слова: профессиональная речь, культура профессиональной речи, коммуникативные качества профессиональной речи.

In article the questions connected with a problem of formation of culture of the professional speech as by one of important components профессиограммы of the teacher are considered; it is detailed communicative qualities of the professional speech of the teacher. The culture of the professional speech assumes conscious perception of language as means not only communications, but also knowledge, representations (naming) of objects of reality and the content of thought, as way of the address to the addressee, establishment of contact with it, expression of will speaking, feelings and emotions, creation of a picture of the world and the person. Possession of culture of the professional speech means assimilation of professionally focused synthesis of grammatical norms and options of word usage, the syntactic organizations of the phrase which provide language (oral and written) registration of process and results of work in professional activity. The problem of formation of culture of the professional speech

Мова і література в закладах нового типу та ВНЗ

is considered in such main aspects: normativity, adequacy, esthetics, polyfunctionality of the speech. Requirements to communicative qualities of the professional speech of the teacher are caused first of all by functions which it carries out in pedagogical activity: communicative, psychological, informative, organizational. Main

communicative qualities of the professional speech of the teacher: pithiness, expediency, availability, correctness, purity, accuracy, logicity, wealth, virazitelnost.

Keywords: professional speech, culture of the professional speech, communicative qualities of the professional speech.

Література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. — К. : Вища школа, 2003. — 386 с.
2. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. — К. : Вища школа, 1997. — 349 с.
3. Коваль А.П. Культура ділового мовлення: писемне та усне ділове спілкування / А.П. Коваль. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К. : Вища школа, 1997. — 302 с.
4. Культура української мови / С.Я. Єрмоленко, Н.Я. Дзюбишина-Мельник, К.В. Ленець та ін.; за ред. В.М. Русанівського. — К. : Либідь, 1990. — 315 с.
5. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика / М.І. Пентиліук. — К. : Вежа, 1994. — 240 с.
6. Пономарів О.Д. Культура слова : Мовностилістичні поради : навч. посіб. / О.Д. Пономарів. — 2-е вид., стереотип. — К. : Либідь, 2001. — 240 с.
7. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О.А. Сербенська. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 216 с.
8. Словник-довідник із культури української мови / Д.Г. Гринчишин, А.О. Капелюшний, О.А. Сербенська, З.М. Терлак. — К. : Знання, 2006. — 240 с.

Literatura

1. Babich N.D. Praktichna stilistika i kultura ukrayinskoyi movi / N.D. Babich. — K. : Vishha shkola, 2003. — 386 s.
2. Zjazjun I.A. Pedagogichna majsternist: pidruchnik / I.A. Zjazjun, L.V. Kramushhenko, I.F. Krivonos ta in.; za red. I.A. Zjazjuna. — K. : Vishha shkola, 1997. — 349 s.
3. Koval A.P. Kultura dilovogo movlennja: pisemne ta usne dilove spilkuwannja / A.P. Koval. — 2-ge vid., pererobl. i dopov. — K. : Vishha shkola, 1997. — 302 s.
4. Kul'tura ukrayinskoyi movi / S.Ja. Ermolenko, N.Ja. Dzjubishina-Melnik, K.V. Lenec ta in.; za red. V.M. Rusanivskogo. — K. : Libid, 1990. — 315 s.
5. Pentiljuk M.I. Kul'tura movi i stilistika / M.I. Pentiljuk. — K. : Vezha, 1994. — 240 s.
6. Ponomariv O.D. Kultura slova : Movnostilistichni poradi : navch. posib. / O.D. Ponomariv. — 2-e vid., stereotip. — K. : Libid', 2001. — 240 s.
7. Serbens'ka O.A. Kul'tura usnogo movlennja. Praktikum : navch. posib. / O.A. Serbens'ka. — K. : Centr navchalnoyi literaturi, 2004. — 216 s.
8. Slovník-dovidnik iz kulturi ukrayinskoyi movi / D.G. Grinchishin, A.O. Kapeljushnij, O.A. Serbenska, Z.M. Terlak. — K. : Znannja, 2006. — 240 s.